

Razlike u doživljaju usamljenosti i socijalne podrške kod djece niže osnovnoškolske dobi

UDK 376.1-056.49

Primljeno: 6.12.2010.

Izvorni znanstveni članak

**Doc. dr. sc. Slavica
Blažeka Kokorić¹**

Studijski centar
socijalnog rada, Zagreb
slavica.blazeka@pravo.hr

**Doc. dr. sc. Maja
Laklija²**

Studijski centar
socijalnog rada, Zagreb
maja.laklija@pravo.hr

**Ivanka Jutriša,
dipl. socijalna radnica³**

Centar za socijalnu skrb,
Vinkovci
ivanka.jutrisa@gmail.com

¹ Slavica Blažeka Kokorić nositeljica je nekoliko kolegija u preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj nastavi, usmjerenih na istraživanja i rad s obitelji. Dosad je objavila 3 poglavlja u knjizi i 12 znanstvenih radova. Voditeljica je znanstveno-istraživačkog projekta MZOŠ *Funkcioniranje i osnaživanje obitelji u rizičnim uvjetima u Republici Hrvatskoj*. Članica je uredništava časopisa Ljetopis socijalnog rada. Završila je edukaciju iz Transakcijske analize i Psihodrame.

² Maja Laklija sudjeluje u izvođenje nastave na različitim kolegijima preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija. Istraživački i nastavni interesi vezani su joj uz područje obitelji i obiteljsku politiku, preventivnu znanost te superviziju. Objavila je 13 znanstvenih radova te sudjelovala u četiri znanstveno-istraživačka projekta.

³ Ivanka Jutriša je kao predstavnica Vukovarsko-srijemske županije uključena u edukaciju za socijalne mentore u sklopu IPA projekta *Uspostava podrške u socijalnom uključivanju i zapošljavanju socijalno ugroženih i marginaliziranih skupina*. Sudjeluje u pilot projektu *Srce na cesti* CZSS Vinkovci kao suvoditeljica edukacijsko senzibilizacijskih radionica za maloljetne počinitelje prometnih prekršaja i kao suvoditeljica Socijalizacijsko informatičke radionice za djecu.

Sažetak

U radu se analiziraju razlike u doživljaju usamljenosti i socijalne podrške kod djece niže osnovnoškolske dobi ovisno o promatranim obilježjima djeteta (spol i školski uspjeh), obilježjima obitelji (veličina obitelji, broj djece, zaposlenost roditelja) te sredine u kojoj dijete živi (ruralna/urbana sredina). U istraživanju je sudjelovalo 164 djevojčica i dječaka, polaznika trećih i četvrtih razreda osnovne škole. Rezultati su pokazali da je doživljaj usamljenosti značajno veći u skupini djece koja ostvaruju niži školski uspjeh, čiji su roditelji nezaposleni, te koji imaju više od četvero braće i sestara. Istovremeno utvrđeno je da djeca s izvrsnim školskim uspjehom doživljaju značajno više socijalne podrške od djece s dobrim i vrlo dobrim uspjehom te da postoji značajna negativna povezanost između usamljenosti i dostupnosti socijalne podrške.

Ključne riječi: usamljenost djece, socijalna podrška, rizici, prevencija

Uvod

Ljudi su društvena bića te kao takvi imaju potrebu za podržavajućom socijalnom mrežom i intimnim društvenim odnosima kako bi se osjećali sigurnim u istraživanju samih sebe i svijeta koji ih okružuje (Bowlby, 1988.). Unatoč univerzalnoj potrebi čovjeka za pripadanjem i stvaranjem bliskih, stabilnih veza, većina ljudi tijekom života doživi iskustvo usamljenosti. Usamljenost ne poznaje dobne, spolne, kulturne ni zemljopisne granice. U literaturi se susreću različite definicije usamljenosti. Berguno, Leroux, McAinsh i Shaikh (2004.) usamljenost definiraju kao emocionalni doživljaj koji nastaje kao posljedica deficita u socijalnim odnosima te kao subjektivnu reakciju koja se javlja uslijed percepcije tog deficita. S pojmom usamljenosti usko je povezan pojam socijalne izoliranosti, no treba naglasiti da su to različiti pojmovi. Za razliku od usamljenosti socijalna izolacija je objektivno stanje u kojem se pojedinac može naći, a ogleda se u reduciranom broju kontakta i interakcija između pojedinaca i njihove šire društvene mreže (Gierveld, Tilburg i Dykstra, 2006.). Socijalna izolacija se odnosi na nedostatak integracije u socijalnu mrežu što rezultira nedostatkom osjećaja povezanosti s drugima te s pojavom usamljenosti (Bogaerts, Vanheule i Desmet, 2006.).

Pojam usamljenosti najčešće se vezuje uz osjećaje nepripadanja, isključenosti, tuge, depresije i anksioznosti (Ladd, Kochenderfer i Coleman, 1997.; Demir i Tarhan, 2001.). No neki teoretičari naglašavaju da postoji i pozitivan tip usamljenosti (Zimmerman 1976., prema Gierveld i sur., 2006.). Pozitivna usamljenost je tzv. si-

tuacijska usamljenost koja slijedi promjene u životnim okolnostima te potrebu čovjeka da se povremeno povlači u svoju privatnost ili usmjerava nekim drugim višim ciljevima (medijaciji, osobnoj refleksiji, molitvi i slično). U literaturi se navodi da je ovaj oblik svojevoljnog osamljivanja razvojno važno iskustvo u procesu izgradnje samopojmanja (Rokach, 2004.). Negativni tip usamljenosti povezan je s druge strane s neugodnim osjećajem koji nastaje uslijed nemogućnosti ostvarivanja bliskosti sa značajnim osobama iz okoline. Kada osjećaj usamljenosti traje dulje vrijeme, te kada je takvo iskustvo povezano s nedostatkom bilo kakvog smislenog kontakta s vanjskim okruženjem, govorimo o kroničnoj usamljenosti (Bogaerts i sur., 2006.). Kronična usamljenost utječe na sposobnost pojedinca da se uspješno s time nosi i funkcionira u životnoj sredini te ostavlja negativne posljedice na fizičko i mentalno zdravlje pojedinca (Ernst i Cacioppo, 1999.; Heinrich i Gullone, 2006.).

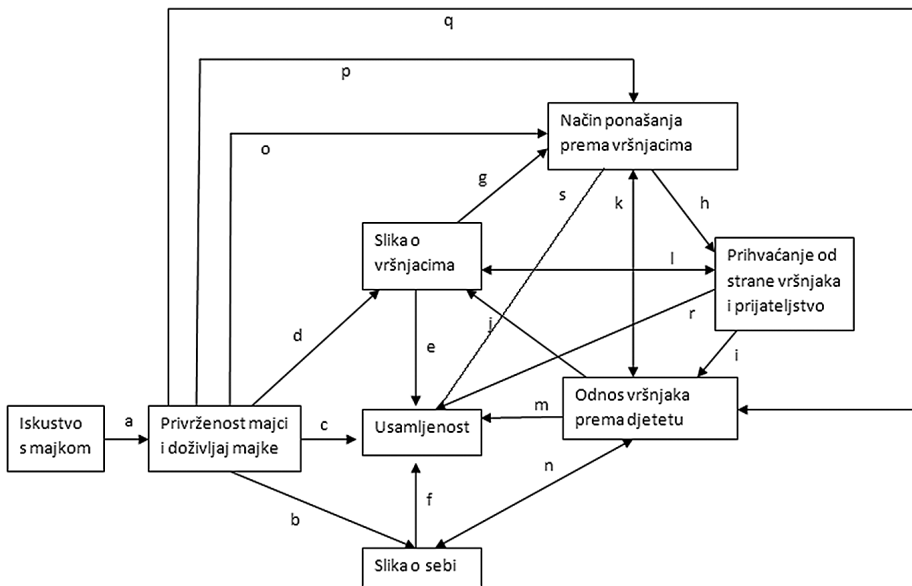
Psihoanalitičari i razvojni psiholozi smatraju da se korijeni usamljenosti mogu naći u djetinjstvu, kao posljedica nezadovoljene potrebe za intimnošću, prihvaćanjem i pripadanjem. Usamljenost se u literaturi povezuje i s aspektom privrženosti, te se opisuje kao stresno iskustvo koji nastaje uslijed odvajanja djeteta od roditelja/ značajnih drugih s kojima nije ostvaren željeni odnos te kao posljedica doživljaja neadekvatne zainteresiranosti roditelja/ značajnih drugih za osobne brige djeteta (Berguno i sur, 2004., Bogaerts i sur., 2006.). U ranijim radovima teoretičari su pojavljivanje usamljenosti vezali tek s periodom adolescencije. Tako primjerice Sullivan (1953., prema Rotenberg i Hymel, 1999., 34) opisuje usamljenost kao “fenomen koji se obično susreće u predadolescentnoj dobi i kasnije, kada se razvije potreba za intimnošću koja se zadovoljava formiranjem bliskih prijateljstava”. U skladu s tim većina istraživanja ovog fenomena bila su još donedavno usmjerena isključivo na adolescentsku i odraslu dob. Međutim Rotenberg i Hymel (1999.) na osnovi empirijskih podataka na populaciji djece i adolescenata zaključuju da usamljenost doživljavaju i djeca, te da upravo usamljenost ima značajnu ulogu u kasnijem funkcioniranju djece. Unatoč slaganju novijih autora da je usamljenost univerzalno ljudsko iskustvo koje se javlja već od najranije dobi, usamljenost se u literaturi još uvijek najčešće pripisuje starijim osobama, osobama s invaliditetom i slično, dok su istraživanja usamljenosti na populaciji djece znatno rjeđa. Kada se radi o takvim istraživanjima istraživači se uglavnom usmjeravaju na djecu stariju od deset godina koja su u mogućnosti dati samoiskaz i/ili pristupiti samostalno popunjavanju upitnika (Kochenderfer-Ladd i Wardrop, 2001.).

Kada govorimo o faktorima koji doprinose pojavi usamljenosti kod djece, dosadašnji istraživački nalazi pokazuju da su to sljedeći faktori: sukobi unutar obitelji, preseljenje u novu sredinu, školu ili susjedstvo, gubitak prijatelja ili drugih značajnih osoba, iskustvo razvoda roditelja, gubitak važnih stvari ili kućnog ljubimca (Rubin,

LeMare i Lollis, 1990.; Honig i Wittmer, 1996.). Nadalje, jednako su važni i faktori vezani za samo dijete kao što su npr. slabije socijalne vještine djeteta te osobne karakteristike kao što su sramežljivost, introvertiranost, pasivnost, anksioznost i nisko samopoštovanje (Demir i Tarhan, 2001.; Junttila, 2010.). Cjeloviti model uzroka usamljenosti razradila je autorica Rokach (1989., prema Penezić, Lacković-Grgin i Sorić, 1999., 62) svrstavajući uzroke usamljenosti u sljedeća tri glavna klastera: *Prvi klaster* naziva „nedostatkom interpersonalnih veza“, a on obuhvaća sljedeće: socijalnu alijenaciju (fizičku udaljenost ili izolaciju osobe od poznate okoline), neadekvatni sustav socijalne potpore (manjak prijatelja i osoba kojima je stalo do pojedinca, neadekvatna količina dostupne socijalne potpore) i emocionalno nezadovoljavajuće veze (pomanjkanje intimnosti, komunikacije i razumijevanja u odnosima s značajnim osobama). *Drugi klaster* se odnosi na različite „stresne događaje“ kao što su promjena prebivališta (koje je popraćeno promjenama u dotadašnjim vezama, odvajanjem od obitelji, prijatelja i drugih važnih osoba u životu pojedinca), iskustvo gubitka (zbog smrti voljene osobe, prijatelja, roditelja ili prekida odnosa) te doživljaj osobne krize (različite traume ili značajne, nagle i dramatične promjene u životu). *Treći klaster* opisuje „karakterne i razvojne varijable“ koje se odnose na osobne karakteristike pojedinca koje mu odmažu da se suoči s usamljenošću, a vezane su uz dva faktora: razvojni nedostaci (nedostatak topline i ljubavi u roditeljskom domu, raspad obitelji, odvojenost djeteta od obitelji, sukobi u obitelji, zlostavljanje) i osobna ograničenja (strah od intimnosti, negativna slika o sebi, manjak socijalnih vještina, bolest ili tjelesni nedostaci te neugodna iskustva iz prošlosti).

U objašnjenju razvoja usamljenosti kod djece, značajan doprinos može se pronaći u poznatoj teoriji privrženosti (Bowlby, 1988.) temeljem koje su autori Cassidy i Berlin (1999.) razvili model koji pojašnjava doprinos iskustva privrženosti s majkom (ili drugim primarnim skrbnikom) u razvoju usamljenosti i nezadovoljavajućih odnosa djeteta s vršnjacima.

Prema prikazanom modelu (Cassidy i Berlin, 1999.) iskustvo koje dijete stječe u odnosu s majkom (ili drugim primarnim skrbnikom) ima direktan utjecaj na doživljaj majke te na razvoj privrženosti majci (veza a). Model pokazuje da ukoliko je majka nedostupna kao izvor utjehe i ljubavi, moguće je da takva situacija ostavi na djetetu trag u vidu emocionalne praznine i pojave osjećaja usamljenosti (veza c). Nadalje, autori pojašnjavaju da će djeca koja doživljavaju da ne mogu pobuditi odgovarajuću utjehu i brigu skrbnika, najvjerojatnije razviti obrazac ponašanja i mišljenja da su nesposobna pobuditi ljubav i brižnost kod drugih ljudi. Zbog takvog bazičnog vjerovanja kod djece se razvija negativna slika o sebi, što utječe i na kvalitetu odnosa okoline prema djetetu, a u konačnici rezultira pojavom usamljenosti (veze b, f i n). Nadalje, temeljem ranog negativnog iskustva s primarnim skrbnikom u kojem

Slika 1. Doprinos privrženosti djeteta majci u razvoju osjećaja usamljenosti (Cassidy i Berlin, 1999., 44)

dijete naučiti gledati druge osobe kao neprijateljske, odbijajuće ili nedostižne, dijete u kasnijoj dobi može i svoje vršnjake također doživljavati kao osobe koje nisu voljne ili sposobne zadovoljiti njegovu potrebu za prijateljstvom što rezultira povlačenjem ili neprijateljskim odnosom prema vršnjacima te u konačnici osamljenošću djeteta (veze d, e i g). Navedeno se reflektira i na slabiju prihvaćenost djeteta od strane vršnjaka, odnosno na pojavu negativnog, odbijajućeg odnosa vršnjaka prema djetetu (veze h, i). Isto tako, temeljem negativnog iskustva u odnosu s primarnim skrbnikom dijete može usvojiti model ponašanja u kojem će se ophoditi prema okolini kao što se roditelji ophode prema njemu, zbog čega vršnjaci mogu izbjegavati dijete, isključivati ga iz igre i time doprinijeti usamljenosti djeteta (veze p,q,o,m).

Opisani model Cassidyja i Berlina (1999.) sukladan je nalazima mnogih istraživanja koja su potvrdila da je kvaliteta odnosa roditelj-dijete važan prediktor kvalitete i gustoće vršnjačkih odnosa, ali i mentalnog zdravlja u djetinjstvu i adolescenciji (Bowlby, 1988.; Lieberman, Doyle i Markiewicz, 1999.; Junttila, 2010.). Roditeljski model može za dijete biti poticajan ili inhibirajući za ostvarivanje socijalnih veza, budući da on pruža djetetu sigurnu ili nesigurnu bazu za buduće modele socijalnih interakcija (Henwood i Solano, 1994.). Kvalitetan odnos roditelj-dijete olakšava djetetovu socijalnu prilagodbu, dok je nekvalitetan i distanciran odnos povezan sa socijalno neprilagođenim ponašanjem i socio-emocionalnim problemima djeteta, u što ubrajamo i pojavu usamljenosti i depresije (Richaud de Minzi, 2006.).

Unatoč neospornoj važnosti ranog iskustva privrženosti s roditeljem na kasniju kvalitetu socijalnih veza djeteta s okolinom, Cassidy i Berlin (1999.) naglašavaju da odnos s roditeljima nije jedini koji određuje prirodu odnosa djeteta s drugim ljudima te moguću pojavu usamljenosti. Kako bi se razumjela pojava i intenzitet usamljenosti kod djece potrebno je sagledati i neke druge aspekte koji štite dijete od usamljenosti ili doprinose razvoju usamljenosti, kao što su temperament i ostale biološke karakteristike djeteta, utjecaj socijalne mreže, dostupnost socijalne podrške i slično (Cassidy i Berlin, 1999.).

Kada govorimo o posljedicama dječje usamljenosti, brojni istraživački nalazi u ovom području ukazuju na važnost prepoznavanja mnogostrukih kratkoročnih i dugoročnih posljedica koje usamljenost izaziva na cjelokupno funkcioniranje djeteta. Primjerice Klarin (2002.,3) ukazuje na problem da djeca koju ne prihvaća vršnjačka skupina, koja nemaju najboljeg prijatelja i/ili nisu zadovoljna s kvalitetom interakcije s vršnjacima, nerado borave u školi, nerado sudjeluju u razrednim aktivnostima te da se iz tog razloga nedovoljno trude i u kognitivnim zadacima, što rezultira lošijim uspjehom u školi. Jednako tako rezultati istraživanja Junttila (2010.) potvrđuju da se usamljena djeca nalaze u većem riziku da ostvare lošija školska postignuća te da ranije prekinu školovanje. Djeca koja su usamljena imaju slabo razvijenu mrežu odnosa s vršnjacima te se stoga često osjećaju isključeni, pokazuju znakove depresivnosti, tuge, dosade i otuđenja (Junttila, 2010.). Ona također imaju veći rizik da uđu u kategoriju djece u sukobu sa zakonom te da iskazuju probleme u mentalnom zdravlju kao što su problemi anksioznosti i depresivnosti (Ladd i sur., 1997.; Terrell, Terrell i Von Drashek, 2000.; Junttila, 2010.), sklonosti ovisnosti, samoozljeđivanju, pa čak i samoubojstvu (Heinrich i Gullone, 2006.). Djeca koja se osjećaju usamljeno mogu propustiti mnoge mogućnosti za interakciju s vršnjacima, a time i prilike za učenje i vježbanje važnih socijalnih vještina (Kontos i Wilcox-Herzog, 1997.). Osjećaj usamljenosti kod djece i mladih može dovesti do dugoročno negativnih posljedica povezanih s pojavom kronične usamljenosti u odrasloj dobi (Terrell i sur., 2000.).

Kako bi se osigurala pravovremena i efikasna prevencija dugoročno negativnih posljedica usamljenosti na razvojne ishode djece, važno je svakom djetetu pružiti kvalitetnu socijalnu podršku koja će mu istovremeno omogućiti dobru socijalnu integraciju u vršnjačkoj grupi, te ostvarenje odnosa sigurne privrženosti s roditeljem ili drugom značajnom osobom koja brine o djetetu. Tek istovremenim zadovoljavanjem ovih dviju ključnih pretpostavki koje ne mogu jedna drugu zamijeniti, moguće je stvoriti preduvjete za kvalitetan rast i razvoj djece jer „djeca trebaju i prijatelje s kojima će se igrati i roditelje koji će se za njih brinuti“ (Rotenberg i Hymel, 1999.,41).

Kada govorimo u pružanju kvalitetne socijalne podrške djeci, potrebno je imati na umu da se socijalna podrška odnosi na dostupnost osoba na koje se dijete može

osloniti te koje mu daju do znanja da im je važno, da ga vole i cijene (Sarason, Levine, Basham i Sarason, 1983.,127). Važnost pojedinih izvora podrške te dostupnost različitih vrsta podrške mijenja se, širi i nadopunjuje ovisno o dobi djeteta. Dok u najranijoj dobi dijete kao temeljni izvor podrške treba svoje roditelje (primarne skrbnike), kasnije se krug osoba s kojima se dijete identificira i od kojih očekuje potvrđivanje i prihvaćanje proširuje iz primarne obitelji na osobe izvan kruga obitelji. Tako u školskoj dobi posebno važno mjesto dobivaju nastavnici i prijatelji koji trebaju biti značajan izvor emocionalne, instrumentalne i informacijske podrške djetetu (Sladović Franc i Mujkanović, 2003.). Brojne postojeće studije ukazuju na veliku važnost socijalne podrške, te njegovanja kvalitetnih socijalnih veza, u kontekstu zaštite mentalnog zdravlja (izbjegavanje izoliranosti, stresa, depresije i osjećaja obeshrabrenosti) i prevencije marginalizacije različitih skupina ispitanika (Speer, Jackson i Peterson, 2001.; Böhnke, 2008.). Univerzalno je potvrđeno da podrška koju pojedinac ostvaruje, ili percipira da je može ostvariti preko socijalnih veza, ispunjava njegovu potrebu za osjećajem pripadnosti/ukorijenjenosti, kako u smislu pripadanja sredini, tako i pripadanja značajnim drugima u socijalnoj mreži (Uzzell, Pol, i Badenas, 2002.; Böhnke, 2008.). Poznato je da su djeca s kvalitetnom socijalnom podrškom bolje prilagođena društvu u kojem žive od djece koja dobivaju manje takve podrške. Sukladno tome podrška može pridonositi djetetovoj socijalnoj prilagodbi, ali je moguće i da dobro prilagođena djeca uspješnije traže podršku te da je percipiraju dostupnijom pa je učestalije i dobivaju (Sladović Franz i Mujkanović, 2003.). S druge strane nezadovoljstvo socijalnim odnosima ima za posljedicu problematičnu prilagodbu tj. djeca koja imaju manje razvijenu socijalnu mrežu prijatelja manje su spremna na suradnju, pokazuju nižu razinu socijalne kompetencije, manje su altruistična i imaju niže samopoštovanje. Neuspjesi i nezadovoljstvo postojećim socijalnim odnosima najčešće vode u povlačenje, a na subjektivnom planu rezultiraju osjećajem usamljenosti kod djece (Klarin, 2002.).

Sukladno svemu navedenom, može se zaključiti da osjećaju usamljenosti i doživljaju socijalne podrške kod djece treba pridati veliku pažnju, te ih sagledati kao važne indikatore kvalitete djetetove psihosocijalne prilagodbe i društvenog funkcioniranja. Istovremeno, kako bi se pravovremeno mogle poduzimati odgovarajuće intervencije u svrhu zaštite djece koja su suočena s usamljenošću i niskom socijalnom podrškom, potrebno je sustavno provoditi istraživanja kojima će se detektirati skupine djece kojima je potrebno posvetiti veću društvenu pažnju i osigurati kvalitetnu podršku u prevladavanju prepoznatih rizika.

Cilj istraživanja

Svrha ovog istraživanja je utvrditi koje od promatranih skupina djece niže osnovnoškolske dobi imaju veći doživljaj usamljenosti i niže socijalne podrške, kako bi se temeljem dobivenih rezultata moglo rukovoditi u planiranju programa osnaživanja djece koja su suočena u svom razvoju s ovim problemima.

Glavni cilj ovog istraživanja je utvrditi postoje li razlike u doživljaju usamljenosti i socijalne podrške kod djece niže osnovnoškolske dobi s obzirom na spol i školski uspjeh djece, promatrana obilježja obitelji (veličina obitelji, broj djece u obitelji te radni status roditelja), te sredinu u kojoj djeca žive (ruralna/urbana sredina). Pored navedenog želi se utvrditi postoji li povezanost između doživljaja usamljenosti i socijalne podrške djece.

Metoda

Sudionici i postupak istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 164 djece u prosječnoj dobi 9,2 godina. Najniža dob sudionika istraživanja je osam godina, a najviša dvanaest godina. Sudionici istraživanja su dakle djeca niže osnovnoškolske dobi (treći i četvrti razred osnovne škole). Istraživanjem su obuhvaćene dvije skupine djece: prvu skupinu djece čine 90 djece koja žive i pohađaju školu u ruralnoj sredini, u tri sela Brodsko-posavske županije (u Vrpolju, Starim Perkovcima i Čajkovcima). Drugu skupinu djece čine 74 djece koja žive i pohađaju školu u urbanoj sredini u gradu Zagrebu. U skupini sudionika istraživanja zastupljenost muškog spola je 50,61% (N=83), a zastupljenosti ženskog spola je 49,39% (N=81).

Sudionici istraživanja su sudjelovali u jednokratnom anketiranju koje je provedeno uz suglasnost nadležnih institucija i roditelja djece. Anketiranje se odvijalo u prostorijama škola, u trajanju jednog školskog sata⁴. Na prvoj stranici svake ankete pismenom uputom sudionicima istraživanja je objašnjeno da u ispunjavanju anketa nema točnih i netočnih odgovora, te da su ankete anonimne. Prije samog ispunjavanja ankete, voditeljica istraživanja je primjerenim rječnikom djeci još jednom usmeno pojasnila da anketa nije ispit, da tu nema ocjenjivanja, da nitko neće saznati tko je što napisao i da njihove ankete neće biti dane na uvid nikomu drugome osim

⁴ Anketiranje je provela apsolventica socijalnog rada Ivanka Čivić Jutriša u svrhu izrade diplomskog rada na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu pod naslovom „Usporedba doživljaja usamljenosti i percipirane socijalne podrške kod djece u ruralnoj i urbanoj sredini“, pod mentorstvom doc. dr. sc. Slavice Blažeka Kokorić i komentorstvom dr. sc. Maje Laklija.

samom istraživaču. Ostavljena je mogućnost da netko odustane od istraživanja, ali svi učenici su odlučili sudjelovati. Tijekom cijelog ispunjavanja ankete djeci je bila osigurana podrška u vidu dodatnih pojašnjenja pri razumijevanju pojedinih pitanja i načinu ispunjavanja upitnika. Ispunjavanje anketnih upitnika trajalo je oko 30 minuta, a nakon toga, radi osjetljivosti teme istraživanja, održana je kratka radionica za djecu s ciljem jačanja podrške u razredu i osnaživanja kapaciteta za prevladavanje usamljenosti.

Mjerni instrumenti

U istraživanju su korišteni sljedeći mjerni instrumenti:

(1) *Upitnik o socio-demografskim podacima sudionika istraživanja* – Upitnik je sastavljen za potrebe ovog istraživanja, a ispituje bitne informacije o sociodemografskim obilježjima sudionika istraživanja (spol, dob, mjesto, razred, školski uspjeh), njihove obitelji (ukupni broj članova, broj braće i sestara, zaposlenost roditelja) te načinu provođenja slobodnog vremena (uključenost u izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, učestalost gledanja televizije, korištenja kompjutera, provođenja vremena s prijateljima).

(2) *UCLA Skala za mjerenje usamljenosti* (treća skraćena verzija) (Russel, 1996.) Originalna skala sastoji se od 20 čestica koje opisuju subjektivni doživljaj usamljenosti. U ovom istraživanju korištena je skraćena verzija opisane UCLA skale za mjerenje usamljenosti koja se sastoji od 10 čestica (Russel, 1996.). Skala je prevedena za potrebe ovog istraživanja na hrvatski jezik te jezično prilagođena dobi sudionika istraživanja. Sudionici su trebali procijeniti koliko često se osjećaju na opisan način u pojedinoj tvrdnji. Mogući odgovori bili su: često (4), ponekad (3), rijetko (2), nikada (1). Ukupni rezultat na skali usamljenosti kreće se u rasponu od min. 10 do max. 40 bodova. Očekivani rezultat za normalno iskustvo usamljenosti je od 15 do 20 bodova, dok rezultati od 20 do 30 bodova upućuju na granični stupanj usamljenosti, a rezultati viši od 30 bodova upućuju na visok stupanj usamljenosti (Russel, 1996.). Pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) za navedenu skalu usamljenosti iznosi 0,77.

(3) *Skala doživljaja socijalne podrške djece* – Skala je nastala kao prilagođena verzija originalne Skale percipirane socijalne podrške za djecu (Živčić-Bećirević, 1996.). Originalna verzija skale sadrži 17 tvrdnji koje ispituju doživljaj socijalne podrške na način primjeren za djecu u dobi od 8 do 15 godina. Za potrebe ovog istraživanja iz izvorne verzije Skale percipirane socijalne podrške za djecu zadržano je sedam čestica, te je dodano još toliko novih, s ciljem ispitivanja doživljaja dostupnosti socijalne podrške djeci niže osnovnoškolske dobi iz različitih izvora (nastavnici, roditelji, prijatelji). Dakle, korištena verzija skale u ovom istraživanju sadržavala

je ukupno 14 tvrdnji koje opisuju doživljaj socijalne podrške nastavnika, prijatelja, roditelja te općeniti doživljaj dostupnosti instrumentalne i emocionalne podrške u situacijama kada je to djetetu potrebno. Za svaku tvrdnju djeca su trebala odgovoriti koliko se slažu ili ne slažu s navedenom tvrdnjom, a mogući odgovori bili su „u potpunosti se slažem“ (2 boda), „malo se slažem“ (1 bod), „uopće se ne slažem“ (0 bodova). Ukupni rezultat dobiva se kao zbroj rezultata na svim česticama, s time da je čestice 2 i 11 potrebno prethodno rekodirati u obrnutom smjeru. Ukupni rezultat kreće se u rasponu od min. 0 do max. 28, pri čemu veći rezultat upućuje na percepciju veće dostupnosti socijalne podrške. Kako dobiveni rezultati u ovom istraživanju nisu potvrdili očekivanu faktorsku strukturu prema različitom izvoru socijalne podrške, u daljnjoj obradi podataka se odustalo od interpretacije prema subskalama, već je korišten ukupni rezultat dobiven zbrajanjem svih čestica kao pokazatelj ukupne percipirane socijalne podrške. Provjera unutarnje pouzdanosti pokazala je da korištena Skala doživljaja socijalne podrške djece ima zadovoljavajuću pouzdanost (Crombach alpha za ukupni doživljaj socijalne podrške iznosi 0,744).

Metode unosa i obrade podataka

U ovom istraživanju prikupljeno je i obrađeno ukupno 164 anketnih upitnika. Dobiveni podaci uneseni su i obrađeni s programskim paketom SPSS. Prikupljeni podaci analizirani su metodama deskriptivne statistike (frekvencije, aritmetička sredina i standardna devijacija), izračunavanjem statističke značajnosti razlika primjenom t-testa, ANOVE, izračunavanjem korelacija i provjerom pouzdanosti mjernih instrumenata: Cronbach Alpha.

Rezultati i rasprava

Razlike u doživljaju usamljenosti

Sukladno postavljenim istraživačkim ciljevima, u tablici 1.i 2. prikazani su rezultati o razlikama u doživljaju usamljenosti kod djece niže osnovnoškolske dobi s obzirom na veličinu mjesta stanovanja djece, spol, školski uspjeh, broj braće i sestara u obitelji, ukupan broj članova u obitelji te zaposlenost roditelja.

Dobiveni rezultati prikazani u tablici 1. i 2. pokazali su da u ovom istraživanju nije utvrđeno postojanje statistički značajne razlike u doživljaju usamljenosti prema spolu sudionika istraživanja ($p > 0,05$). Dječaci doduše imaju nešto viši rezultat na skali usamljenosti, no dobivena razlika u srednjim vrijednostima nije značajna. Iako neka druga istraživanja upućuju na zaključak da muškarci i žene usamljenost doživljavaju različito (Rokach i Brok, 1995.; Lacković-Grgin, Penezić i Sorić, 1998.; Klarin, 2002.), u ovom istraživanju na uzorku djece niže osnovnoškolske dobi takve

Tablica 1. Razlike u doživljaju usamljenosti djece prema nekim obilježjima djeteta i sredine

Varijable	N	M	SD	t	df	p
Spol						
Muško	83	22,891	6,697	-0,351	162	0,726
Žensko	81	23,222	5,272			
Mjesto stanovanja						
Ruralna sredina	90	22,755	5,846	-0,701	162	0,484
Urbana sredina	74	23,418	6,243			

Tablica 2. Razlike u doživljaju usamljenosti djece prema nekim obilježjima djeteta i obitelji

Varijable	N	M	SD	F	df	p
Školski uspjeh						
Dovoljan uspjeh	4	31,500	4,509	10,206	3	0,000
Dobar uspjeh	26	26,461	6,281			
Vrlo dobar uspjeh	47	24,000	5,348			
Izvrstan uspjeh	87	21,137	5,492			
Ukupan broj braće i sestara						
Bez braće i sestara	19	22,473	4,647	3,291	4	0,013
Jedno	54	22,907	5,434			
Dvoje	48	21,854	6,108			
Troje	25	22,840	5,281			
Četvero i više	18	27,611	6,757			
Ukupan broj članova obitelji						
Tri člana	18	23,888	5,155	1,795	5	0,117
Četiri člana	44	22,295	5,951			
Petero članova	40	22,225	6,298			
Šestero članova	26	22,076	4,807			
Sedmero članova	12	23,333	6,227			
Osmero i više članova	24	26,125	6,797			
Radni status roditelja						
Oboje zaposleno	53	21,698	6,446	3,448	4	0,018
Samo otac radi	50	22,500	5,304			
Samo majka radi	22	23,136	5,479			
Oboje nezaposleni	39	25,564	6,020			

razlike nisu utvrđene. Ovakvi rezultati ne iznenađuju kada se uzme u obzir da su oni istovremeno sukladni nalazima drugih istraživanja u našoj zemlji u kojima je također korištena kratka forma UCLA skale usamljenosti te u kojima, doduše na

drugačijem uzorku, također nisu zabilježene značajne spolne razlike (Ivanov, Penezić i Gregov, 1998; Penezić, 1999.; Kozjak, 2005.). Očito da su postojeći rezultati u području istraživanja spolnih razlika u usamljenosti djelom nekonzistentni, što je povezano s različitim načinima mjerenja usamljenosti te različitom dobi ispitanika.

Nadalje, u ovom istraživanju metodom t-testa analizirane su i razlike u doživljaju usamljenosti s obzirom na obilježja mjesta stanovanja. Provedena analiza pokazala je da nema razlike u stupnju usamljenosti između djece iz ruralne i urbane sredine ($p > 0,05$). Iako se u Hrvatskoj urbana i ruralna sredina prepoznaju kao razmjerno prepoznatljivi entiteti koje obilježavaju bitno drugačiji načini i uvjeti života (Cifrić, 1990.), pa se sukladno tome mogu očekivati i razlike u doživljaju usamljenosti, dobiveni rezultati ne idu u prilog takvom zaključivanju. Unatoč tome što u ruralnoj sredini prevladavaju prirodne mreže karakterizirane neposrednijim odnosima ljudi, a u urbanoj sredini umjetno nastale socijalne mreže (Žganec, 1995.; Haralambos i Holborn, 2002.), stupanj usamljenosti djece podjednak je u obje sredine.

Sljedeća dimenzija analize odnosila se na utvrđivanje razlike u doživljaju usamljenosti djece s obzirom na njihov školski uspjeh. Postupkom analize varijance utvrđeno je da je značajno viši stupanj usamljenosti prisutan kod djece koja imaju slabiji školski uspjeh u odnosu na djecu s boljim školskim uspjehom ($p < 0,001$). Shefféov post-hoc test pokazao je da su značajne razlike u doživljaju usamljenosti prisutne između skupina djece koja ostvaruju dovoljan uspjeh u odnosu na djecu s izvrsnim uspjehom ($p < 0,05$), ali i između djece koja ostvaruju dobar u odnosu na djecu s izvrsnim uspjehom ($p < 0,05$), pa čak i između djece koja ostvaruju vrlo dobar i odličan uspjeh ($p < 0,05$). Navedeni rezultati sukladni su rezultatima drugih istraživanja gdje je pronađena negativna povezanost usamljenosti i školskog postignuća, što znači da lošiji školski uspjeh ima za posljedicu porast usamljenosti i obrnuto (Klarin, 2000.; Junttila, 2010.). S druge strane poznato je da socijalna uključenost i osjećaj prihvaćenosti rezultira većom motivacijom i intenzivnijim angažmanom u školskim zadacima (Klarin, 2002.), što govori u prilog tome da je podrška u ostvarenju kvalitetnih socijalnih veza važan aspekt podrške djeci u ostvarenju školskog uspjeha.

U sljedećem koraku analize pristupilo se utvrđivanju razlika u doživljaju usamljenosti djece prema kriteriju veličine obitelji (ukupan broj članova obitelji i broj djece). Tu je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika u doživljaju usamljenosti djece ovisno o ukupnom broju braće i sestara ($p < 0,01$), ali ne i ovisno o ukupnom broju članova obitelji ($p > 0,05$). Rezultati Shefféovog post-hoc testa pokazali su da djeca koja dolaze iz obitelji s većim brojem djece (četvero i više) iskazuju značajno veću usamljenost od djece koje imaju dvoje braće ili sestara ($p < 0,05$). Dobiveni nalazi sukladni su nekim ranijim istraživačkim spoznajama. Tako Lloyd (1994.) u

svojoj studiji koja se bazira na pregledu rezultata brojnih istraživanja o uvjetima odrastanja djece u velikim obiteljima dolazi do zaključka da djeca u velikim obiteljima nemaju jednake mogućnosti u pogledu dostupnosti određenih resursa unutar obitelji, od materijalnih stvari do emocionalnih, uključujući i pažnju roditelja, mogućnost kvalitetnog razgovora i slično. Upravo stoga smatra se da su djeca koja su kasnije rođena u obitelji s većim brojem djece posebno ranjiva skupina u pogledu doživljaja usamljenosti. S druge strane obitelji s većim brojem djece često prati nizak socio-ekonomski status što također može utjecati na slabiju prihvaćenosti ove djece od vršnjaka i njihovu veću usamljenost (Čudina Obradović i Obradović, 2006).

Završno, analizom varijance potvrđeno je i da postoji statistički značajna razlika u stupnju usamljenosti djece ovisno o radnom statusu njihovih roditelja ($p < 0,05$). Shefféov post-hoc test pokazao je da se u doživljaju usamljenosti razlikuju djeca čiji roditelji rade i djeca čija su oba roditelja nezaposlena ($p < 0,05$). Dobiveni rezultati idu u prilog tvrdnjama da nezaposlenost roditelja koju prati loša materijalna situacija u obitelji ima snažan utjecaj na cjelokupno funkcioniranje obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.), na kvalitetu roditeljstva (Blažeka Kokorić, Berc i Laklija, 2010.), te na razinu uključenosti članova obitelji, posebice djece, u različite aktivnosti slobodnog vremena izvan obitelji (Berc, 2005.), što djecu nezaposlenih roditelja ponovno stavlja u ranjivi položaj u pogledu doživljaja usamljenosti.

Razlike u doživljaju socijalne podrške

U nastavku istraživanja željelo se utvrditi postoje li razlike u doživljaju socijalne podrške prema već navedenim prediktorskim varijablama (spol, mjesto stanovanja, školski uspjeh, ukupan broj braće i sestara, ukupan broj članova obitelji te radni status roditelja).

Tablica 3. Razlike u doživljaju socijalne podrške djece prema nekim obilježjima djeteta i sredine

Varijable	N	M	SD	t	df	p
Spol						
Muško	83	21,554	4,852	-0,191	162	0,074
Žensko	81	22,815	3,460			
Mjesto stanovanja						
Ruralna sredina	90	22,688	3,446	1,483	162	0,140
Urbana sredina	74	21,635	5,032			

Tablica 4. Razlike u doživljaju socijalne podrške djece prema nekim obilježjima djeteta i obitelji

Varijable	N	M	SD	F	df	p
Školski uspjeh						
Dovoljan uspjeh	4	20,2	6,238			
Dobar uspjeh	26	19,8	6,129	6,317	3	0,000
Vrlo dobar uspjeh	47	21,4	4,101			
Izvrstan uspjeh	87	23,4	3,067			
Ukupni broj braće i sestara						
Bez braće i sestara	14	22,7	3,263			
Jedan brat ili sestra	54	22,1	4,054	2,147	4	0,078
Dvoje braće i sestara	48	23,0	3,224			
Troje braće i sestara	25	21,9	5,147			
Četvero i više	18	19,77	5,975			
Ukupni broj članova obitelji						
Tri člana	18	21,8	5,004			
Četiri člana	44	22,7	3,393	1,588	5	0,166
Petero članova	40	22,9	3,411			
Šestero članova	26	21,5	5,100			
Sedmero članova	12	22,6	3,601			
Osmero i više članova	24	20,291	5,262			
Radni status roditelja						
Oboje zaposleni	53	22,6	4,063			
Samo otac radi	50	22,8	3,301	1,845	3	0,141
Samo majka radi	22	20,5	4,447			
Oboje nezaposleni	39	21,7	5,243			

Kao što je vidljivo iz tablice 3. u doživljaju socijalne podrške nisu pronađene značajne razlike između djevojčica i dječaka ($p > 0,05$). Iako nalazi ranijeg istraživanja Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Franc (2000.), dobiveni na sličnom uzorku, pokazuju da djevojčice procjenjuju da primaju više socijalne podrške nego dječaci, ovdje nije potvrđena značajna razlika u doživljaju socijalne podrške prema spolu.

Nadalje, razlike u doživljaju socijalne podrške djece s obzirom na mjesto stanovanja također se nisu pokazale statistički značajnima ($p > 0,05$). Unatoč postojećim razlikama u dominaciji različitih socijalnih veza u ruralnim sredinama (prirodne veze) u odnosu na urbane sredine (umjetne socijalne veze), očito da navedene razlike u vrsti socijalnih veza ne prate nužno i razlike u kvaliteti tih veza, što je u ovom istraživanju vidljivo kroz podjednake procjene dostupnosti socijalne podrške kod djece iz ruralnih i urbanih sredina. Dobiveni nalazi sukladni su nekim ranijim radovima gdje primjerice Fischer (1982., prema Piselli, 2007.) ističe kako stanovnici

u gradovima nisu ništa manje uključeni u socijalne mreže koje osiguravaju potporu, socijalnost te recipročnu pomoć nego li stanovnici u manjim sredinama.

U sljedećem koraku analize, korištenjem postupka ANOVE (tablica 4.) potvrđeno je da postoji statistički značajna razlika na razini od $p < 0,001$ u doživljaju socijalne podrške djece različitog školskog uspjeha. Shefféovim post-hoc testiranjem nađena je značajna razlika u doživljaju socijalne podrške između skupina djece s dobrim školskim uspjehom i djece s izvrsnim školskim uspjehom ($p < 0,01$), pa čak i između skupina djece s vrlo dobrim i izvrsnim školskim uspjehom ($p < 0,05$). Pri tome je utvrđeno da značajno više podrške doživljavaju upravo djeca s izvrsnim uspjehom u odnosu na ostale promatrane kategorije. U skladu s navedenim može se zaključiti da djeca nižeg školskog uspjeha doživljavaju manje socijalne podrške od djece izvrsnog školskog uspjeha. Slični nalazi utvrđeni su u istraživanju Brajša-Žganec i sur. (2000.) gdje je utvrđena značajna povezanost između školskog uspjeha i podrške roditelja, pri čemu bolji učenici drže da im njihovih roditelji pružaju veću podršku. Iz navedenog može se zaključiti da je za realizaciju visokih školskih postignuća djeteta vrlo važna kvalitetna podrška od značajnih osoba iz djetetove okoline.

Nadalje, kada su u pitanju razlike u doživljaju socijalne podrške djece ovisno o veličini njihovih obitelji, treba reći da u ovom istraživanju nisu nađene statistički značajne razlike s obzirom na ukupan broj članova obitelji ($p > 0,05$) kao i ukupan broj braće i sestara ($p > 0,05$). Također nisu se pokazale i očekivane razlike u doživljaju socijalne podrške prema radnom statusu (zaposlenosti) roditelja ($p > 0,05$). Dobiveni rezultati u ovom dijelu istraživanja su u suprotnosti s očekivanim, s obzirom da je poznato da se ovisno o razlikama u materijalnim prihodima javljaju i razlike u dostupnosti socijalne potpore, pri čemu osobe s višim dohotkom imaju širu mrežu i mogu računati na bolju i značajniju praktičnu potporu (Fischer, 1982., prema Pisselli, 2007.). Kako je poznato da se socio-ekonomski status obitelji razlikuje upravo i prema zaposlenosti roditelja te brojnost članova obitelji, očekivalo se da će djeca nezaposlenih roditelja i iz brojnijih obitelji procijeniti dostupnost socijalne podrške nižom od djece zaposlenih roditelja i iz obitelji s manjim brojem djece. Moguće je da se navedene razlike u očekivanom smjeru nisu iskazale zbog metodoloških ograničenja korištenog mjernog instrumenta (socijalna podrška mjerena je kao jednodimenzionalni konstrukt) te zbog razlika u strukturi uzorka.

Povezanost doživljaja usamljenosti i socijalne podrške

U skladu s postavljenim istraživačkim problemima na kraju se korelacijskom analizom željelo provjeriti postoji li povezanost između doživljaja usamljenosti i ukupne percipirane socijalne podrške.

Tablica 3. Povezanost usamljenosti i socijalne podrške

	Usamljenost
Socijalna podrška	p = 0,000 r = -0,359

Na osnovi provedene korelacijske analize i prikazanih rezultata u tablici 3 može se vidjeti da postoji značajna negativna slaba povezanost između usamljenosti i socijalne podrške. To znači da manji stupanj socijalne podrške prati veća usamljenost i obrnuto čime je potvrđena i hipoteza o postojanju negativne povezanosti između doživljaja usamljenosti i socijalne podrške djece. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju sukladni su rezultatima dosadašnjih istraživanja koja su također upućivala na zaključak da postoji negativna povezanost percepcije socijalne podrške i usamljenosti (Kozjak, 2005.). Tako je i u primjeru istraživanja Jacksona, Soderlinda i Weissa (2000.) koje mjeri percipiranu socijalnu podršku obitelji, prijatelja i značajnih osoba, također utvrđena visoku negativnu korelaciju kod navedenih promatranih varijabli. Može se zaključiti da je osjećaj usamljenosti manje prisutan kod osoba koje znaju da mogu računati na podršku iz svoje socijalne mreže.

Zaključna razmatranja

Ovim istraživanjem željelo se dobiti uvid u razlike u doživljaju usamljenosti i socijalne podrške kod djece niže osnovnoškolske dobi s obzirom na neka specifična obilježja djece (spol, školski uspjeh), obilježja njihovih obitelji (veličina obitelji, broj djece i zaposlenost roditelja) te lokalne zajednice (ruralna-urbana sredina). Rezultati provedenog istraživanja su pokazali da postoje značajne razlike u doživljaju usamljenosti djece s obzirom na sljedeće kriterije: školski uspjeh, ukupan broj braće i sestara, te radni status roditelja. Pri tome je utvrđeno da doživljaj usamljenosti značajno veći u skupini djece koja ostvaruju niži školski uspjeh u odnosu na djecu koja ostvaruju izvrstan uspjeh, čiji su roditelji oboje nezaposleni, te koja imaju više od četvero braće i sestara. Analiza doživljaja socijalne podrške pokazala je da postoji statistički značajna razlika u doživljaju socijalne podrške samo prema školskom uspjehu djece, dok se u usporedbi s drugim varijablama nije pokazala značajna razlika. Pri tome je utvrđeno da djeca s izvrsnim školskim uspjehom doživljaju značajno više socijalne podrške od djece s dobrim uspjehom i vrlo dobrim uspjehom. Nadalje, rezultati ovog istraživanja potvrdili su da između osjećaja usamljenosti i doživljaja dostupnosti socijalne podrške postoji značajna negativna povezanost što upućuje na zaključak da svaka poduzeta intervencija koja ima za ishod poboljšanje socijalne po-

drške djece može dovesti paralelno i do poželjnih rezultata u vidu smanjenja osjećaja usamljenosti.

Praktična vrijednost opisanih nalaza očituje se i prepoznatoj potrebi za provođenjem preventivnog rada sa specifičnim grupama djece kod koje su uočeni pojačani rizici za pojavu osamljenosti i/ili neadekvatne socijalne podrške. Važnost pravovremenog interveniranja u tim aspektima potkrepljuju i nalazi mnogih ranije spomenutih istraživanja u kojima je utvrđena povezanost između usamljenosti djece i pojave različitih razvojnih problema (na socijalnom, emocionalnom i kognitivnom planu), a koji se mogu manifestirati u obliku društveno neprihvatljivog ponašanja, depresije, ovisnosti, pretilosti, sklonosti samoozljeđivanju pa čak i suicidu (Ladd i sur., 1997.; Terrell i sur., 2000.; Heinrich i Gullone, 2006.; Junttila, 2010.). Kako bi se prevenirala pojava ovih ozbiljnih problema nužno je sustavno provođenje intervencija, posebice s djecom kod kojih je prisutan kumulativni efekt negativnih okolnosti kao što su loš školski uspjeh, loše socio-ekonomske prilike u obitelji, neprihvaćenost od strane vršnjaka, nedostatak socijalne podrške od okoline i slično. U postizanju željenih efekata prevencije važnu ulogu ima timski pristup, tj. suradnja stručnjaka iz različitih sustava i obitelji u osmišljavanju i provođenju programa smanjivanja rizika od usamljenosti i socijalne izolacije djece na različitim razinama. Pri tome posebno važnu ulogu imaju programi prevencije unutar vršnjačkih skupina usmjereni na učenje komunikacijskih i socijalnih vještina te na druge sadržaje kojima se može unaprijediti kvaliteta socijalnih odnosa djeteta s okolinom.

Na kraju razmatranja dobivenih rezultata u ovom istraživanju potrebno se osvrnuti na neka postojeća metodološka ograničenja ovog istraživanja (prigodan uzorak istraživanja, korišteni mjerni instrumenti doživljaj osamljenosti i socijalne podrške mjere kao jednodimenzionalne konstrukte, primijenjeni nacrt istraživanja bazira se na promatranju odnosa manjeg broja prediktorskih i kriterijskih varijabli), što ograničava mogućnost generalizacije zaključaka. Unatoč navedenom, treba reći da su dobiveni rezultati indikativni jer ukazuju na potencijalno vulnerabilne skupine djece na koje bi trebalo usmjeriti programe prevencije te upućuju na potrebu provođenja budućih složenijih i sveobuhvatnijih istraživanja o ovoj temi, čime bi se još više potakla znanstvena i stručna javnost na promišljanje i djelovanje usmjereno na osnaživanje prepoznatih vulnerabilnih skupina djece.

Literatura

- Berc, G. (2005.). *Usporedba kulture provođenja slobodnog vremena roditelja i njihove djece*. Magistarski rad. Zagreb: Odsjek za pedagogiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Berguno G., Leroux, P., McAInsh, K. i Shaikh, S. (2004.). Children's Experience of Loneliness at School and its Relation to Bullying and the Quality of Teacher Interventions. *The Qualitative Report*, 9 (3), 483-499.
- Blažeka Kokorić, S., Berc, G. i Laklija, M. (2010.). Doživljaj roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja u kontekstu različitih socio-ekonomskih uvjeta odrastanja u primarnoj obitelji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 46 (2), 1-18.
- Bogaerts, S., Vanheule, S. i Desmet, M. (2006.). Feelings of subjective emotional loneliness: an attachment exploration. *Social Behaviour and Personality*, 34(7), 797-812.
- Böhnke, P. (2008.). Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 18(2), 133-150.
- Bowlby, J. (1988.). *Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory* *Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z. i Franc, R. (2000.). Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora. *Društvena istraživanja*, 9 (2000), 6 (50), 897-912.
- Cassidy, J. i Berlin, J. L., (1999.). *Understanding the origins of childhood loneliness: contribution of attachment theory*. U: Rotenberg, K.J., Hymel, S. (1999.), *Loneliness in childhood and adolescence*. Cambridge University Press, 34-60.
- Cifrić, I. (1990.). *Socijalno-ekološke orijentacije na selu i gradu*. Sociologija sela, 28, 109/110, 201-216.
- Čudina Obradović, M. i Obradović, J. (2006.). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Demir, A. i Tarhan, N. (2001.). Loneliness and social dissatisfaction in Turkish adolescents. *The Journal of Psychology*, 135, 113-123.
- Ernst, J. i Cacioppo, J. (1999.). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8, 1-22.
- Gierveld, J. J., Tilburg, T. i Dykstra, P. A. (2006.). *Loneliness and Social Isolation*. U: / Vangelisti, A i Perlman, D. (eds.). *Cambridge handbook of personal relationships* Cambridge: Cambridge University Press, 485-500.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002.). *Sociologija – teme i perspektive*. Golden marketing. Zagreb.
- Heinrich, L. M. i Gullone, E. (2006.). The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review*, 26, 695-718.
- Henwood, P. i Solano, C. (1994.). Loneliness in young children and their parents. *The Journal of Genetic Psychology*, 155, 35-45.
- Honig, A. S. i Wittmer, D. S. (1996.). Helping children become more prosocial: Ideas for classrooms, families, schools, and communities. *Young Children*, 51(2), 62-70.
- Ivanov, L., Penezić, Z. i Gregov, LJ. (1998). Relacije usamljenosti i samoeфикаsnosti s nekim osobnim varijablama. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, *Razdio FPSP*, 37 (14), 53-66.

- Jackson, T., Soderlind, A. i Weiss, K. E. (2000). Personality traits and quality of relationships as predictors of future loneliness among American college students. *Social Behavior and Personality*, 28 (5), 463-470.
- Junttila, N. (2010.). Social competence and loneliness during the school years – Issues in assessment, interrelations and intergenerational transmission. *Annales Universitatis Turkuensis*, Finland.
- Klarin, M. (2000.). *Odnosi u obitelji i s vršnjacima kao prediktori različitih aspekata prilagodbe u školi*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Klarin, M. (2002.). Osjećaj usamljenosti i socijalno ponašanje djece školske dobi u kontekstu socijalne interakcije. *Ljetopis socijalnog rada*, 9 (2), 249-258.
- Kochenderfer-Ladd, B. i Wardrop, J. L. (2001.). Chronicity and instability of children's peer victimization experiences as predictors of loneliness and social satisfaction trajectories. *Child Development*, 72, 134-151.
- Kontos, S. i Wilcox-Herzog, A. (1997.). Teachers' interactions with children: Why are they so important? *Young Children*, 52(2), 4-13.
- Kozjak, G. (2005.). *Korelati usamljenosti kod srednjoškolaca*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju
- Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. i Sorić, I. (1998). Usamljenost i samoća studenata: uloga afilijativne motivacije i nekih osobnih značajki, Društvena istraživanja, 36-37, 543-558.
- Ladd, G. W., Kochenderfer, B. J. i Coleman, C. C. (1997.). Classroom peer acceptance, friendship, and victimization: Distinct relational systems that contribute uniquely to children's school adjustment? *Child Development*, 68, 1181-1197.
- Lieberman, M., Doyle, A. B. i Markiewicz, D. (1999.). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development*, 70, 202-213.
- Lloyd, C. (1994.) *Children in large family*. U: Cassen, R. (1994.) *Population and development: Old debates, new conclusions*. New Jersey: Transaction Publishers, 1-26.
- Penezić, Z. (1999.). *Zadovoljstvo životom: relacije sa životnom dobi i nekim osobnim značajkama*. Magistarski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Penezić, Z., Lacković-Grgin, K. i Sorić, I. (1999). Uzroci usamljenosti: Struktura, dobne i spolne razlike, RADOVI – Razdio FPSP, 38(15), 59-78. Zadar: Filozofski fakultet.
- Piselli, F. (2007.). Communities, places, and social networks. *American Behavioral Scientist*, 50(7), 867–878.
- Richaud de Minzi, M. C. (2006.). Loneliness and depression in middle and late childhood: The relationship to attachment and parental styles. *The Journal of Genetic Psychology*, 167, 189-210.
- Rokach, A. (2004.). Loneliness then and now: Reflections on social and emotional alienation in everyday. *Current Psychology*, 23, 24-40.
- Rokach, A. i Brock, H. (1995.). The effects of gender, marital status, and the chronicity and immediacy of loneliness. *Journal of Social Behavior and Personality*, 10, 4, 833-848.
- Rotenberg, K. J. i Hymel, S. (1999.). *Loneliness in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press.

- Rubin, K. H., LeMare, L. J. i Lollis, S. (1990.). *Social withdrawal in childhood: Developmental pathways to peer rejection*. U: Asher, S. R. i Coie, J. D. (eds.), *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University Press, 217-249.
- Russell, D. (1996.). UCLA loneliness scale. Posjećeno 20.10.2009. na mrežnim stranicama, http://www3.shastacollege.edu/lvalvatne/psych15/ucla_loneliness_scale.htm
- Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B. i Sarason, B. R. (1983). Assessing social support: The social support questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 127-139.
- Sladović Franz, B. i Mujkanović, Đ. (2003.). Percepcija socijalne podrške u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima. *Ljetopis socijalnog rada*, 10/2: 161-170.
- Speer, P. W., Jackson, C. B. i Peterson, N. A. (2001.). The Relationship between Social Cohesion and Empowerment: Support and New Implications for Theory. *Health Education & Behavior*, 28(6): 716-732.
- Terrell, F., Terrell, I., i Von Drashek, S. R. (2000.). Loneliness and fear of intimacy among adolescents who were taught not to trust strangers during childhood. *Adolescence*, 35, 611-617.
- Uzzell, D.L, Pol, E i Badenas, D. (2002.). Place identification, social cohesion and environmental sustainability. *Environment and Behavior*, 34, 1, 26-53.
- Žganec, N. (1995.). Obitelj – socijalna mreža – socijalni rad. *Društvena istraživanja*, 4-5 (18-19), 503-517.
- Živčić-Bećirević, I. (1996.). Konstrukcija skale percipirane socijalne podrške za djecu. *Godišnjak odsjeka za psihologiju*, 4/5, 1995-1996: 91-98.

The Differences in Experiencing Loneliness and Social Support with Primary- School Children of Lower Age

Summary

In this paper the differences in experiencing loneliness and social support with primary-school children of lower age have been analyzed, depending on the observed characteristics of the child (gender and school achievement), characteristics of the family (family size, number of children, employment of parents) and the environment in which the child lives (rural / urban environment). 164 girls and boys, attending the third and fourth grades of primary school, took part in the research. The results showed that the level of loneliness was significantly higher in the group of children with lower school achievements, whose parents were unemployed and who had more than four brothers and sisters. At the same time, it was established that children with excellent school achievement experience much more social support than the children with good and very good school achievement; there is also significant negative correlation between loneliness and the availability of social support.

Key words: loneliness of children, social support, risks, prevention